

**УЛУУ ЖИБЕК ЖОЛУ:
КЫРГЫЗ ЭЛИНИН КАЛЫПТАНЫШЫНДАГЫ МААНИСИ**

Макалабызда Улуу жибек жолунун пайда болушу, Чыгыш менен Батышты “Түндүк менен Түштүктү” байланыштырып турган негизги багыттары боюнча маалымат берилиши жана Жибек жолунун томунда жайгашкан Ош шаарынын маданий, саясий, соода-экономикалык жана тарыхый мааниси чагылдырылат.

Ачык сөздөр: Улуу Жибек жолу, кыргыз эли, Ош, багыттар, байланыштар

Асилбек уулу Бекназар, преподаватель,
Ошский технологический университет

**ВЕЛИКИЙ ШЕЛКОВЫЙ ПУТЬ:
ЕГО РОЛЬ В СТАНОВЛЕНИИ КЫРГЫЗСКОГО НАРОДА**

В статье представлена информация о происхождении Великого Шелкового пути, основных направлениях, соединяющих Восток и Запад, Север и Юг, а также о культурном, политическом, торговом, экономическом историческом значении города Ош, расположенного у подножия Великого Шелкового пути

Ключевые слова: Великий шелковый путь, кыргызский народ, Ош, направления, связи

Asilbek uulu Beknazar, lecturer,
Osh Technological University

**THE GREAT SILK ROAD:
ITS ROLE IN THE FORMATION OF THE KYRGYZ PEOPLE**

The article provides information on the origin of the Great Silk Road, the main directions connecting East and West, North and South, as well as on the cultural, political, commercial, economic historical significance of the city of Osh, located at the foot of the Great Silk Road.

Key words: great silk road, Kyrgyz people, Osh, directions, connections.

Киришүү. Адам дүйнөсү жаралгандан бүгүнкү күнгө чейин канчалаган жашоону башынан өткөрүп, жамааттык коомдон мамлекеттик түзүлүшкө өсүп жетилгенге чейин болуп көрбөгөндөй өзгөрүүлөрдү, кыргын алып келген согуштарды башынан өткөрдү. Таш доорунан баштап бүгүнкү күнгө чейин адамдар жашоо үчүн күн сайын күрөштүн үстүндө келет. Жамааттык түзүлүштөн жеке менчикке, андан мамлекеттик түзүлүшкө өсүп жетилип келди. Байыркы мамлекеттердин пайда болушу бири бирин басып алуу сыяктуу согуштар менен коштолуп турду. Мындай жортуулдар “Чыгыш менен Батыштын, Түндүк менен Түштүктүн” бири бири менен аралашуусуна түрткү болгон. Ушундай согуштук жүрүштөрдө элдердин аралашуусуна маданияттардын

алмашуусуна шарт түзүп өнүгүүгө алып келген десек болот. Ал эми Чыгыш менен Батыштын, Түндүк менен Түштүктүн муктаждыктын негизинде бири бири менен экономикалык, соода, маданий, каада салттардын байланыштарын түзүп, өз ара өркүндөөсүнүн натыйжасы эбегейсиз чоң.

Изилдөөнүн максаты. Улдуу Жибек жолу Кыргызстандын тарыхында, өзгөчө кыргыз элинин калыптанышында да маданиятын, илим билимин, соода-экономикалык, каада-салт, үрп-адатын, саясий жана стратегиялык, жашоо образынын мааниси – изилдөөнүн максатын түздү.

Изилдөөнүн усулдары. Тарыхый изилдөөлөрдө калыптанган системалуу таанып билүүчүлүк, салыштырмалуулук, маданий усулдар колдонулду.

Адамзаттын тарыхындагы Улуу Жибек жолу эн чон көрүнүштөрдүн бири. Бул жол аркылуу Чыгыш менен Батыштын маданиятын, илим билимин, соода-экономикалык, каада-салт, үрп-адатын, кооз буюмдар, кымбат металдардан жана таштардан жасалган зергер буюмдар, кымбат баалуу идиш аяктар, жашоо тиричилигин байланыштырган буюм-теримдер менен соода буюмдар жүктөлгөн кербен Чыгыштан, Батышты көздөй сапар тартып, аптаптуу ысык чөлдөрдү, ээн талааларды, бийик тоолуу ашууларды артта калтырып Азиядан Европанын алыскы өлкөлөрүнө жол тартып жылып отурган. Ал эми биринчи миң жылдыктын соңунан баштап, Кытайдан батышка карай ташыла турган негизги жана баалуу товар-бул жибек болуп эсептелген.

Ал б.з. ч. II кылымда башталып XV кылымга чейин тагыраак айтканда XVII кылым бою маданияттар диалогу ушул жол аркылуу жүрүптүрүгөн. Эн алгач б.з.ч. кытай дипломаты Чжан Цянь Улуу Жибек жолу аркылуу Орто Азияга саякаттап келип андан ары батыш өлкөлөрүн кыдырып Чыгышка Батыш маданиятын жайылткан адамдардын бири болгон. Улуу Жибек жолу-бул Евразия элдеринин турмушунда жана кыргыз элинин турмушунда маанилүү рол ойногон жолдордун тармагы, байыркы заман менен орто кылымдардын күрөө тамыры, товарлар менен маалыматтардын булагы, талаш-тартыштар менен алаамат согуштардын себепкери катары болуп келген. [3]

Улуу Жибек жолун империялар жана чакан мамлекеттер, көчмөндөр жана дыйкандар, саясатчылар жана дипломаттар, аскер башчылар жана чалгынчылар, соодагерлер жана адамдарды ар кайсы динге үгүттөгөн даваатчылар – булардын баары жолдун көбүрөөк бөлүгүнө өз көзөмөлдүгүн орнотууга, аракет жасашкан, аскер гаризондорун, кербен сарайларды жана чептерди курушкан жана аскерлерди кармашкан. Бул жол нечендеген баскынчылык жүрүштөрдүн, карактап, тоноолордун жана зонбулуктун да аренасы болгон. Улуу жибек жолу – бул ошол эле мезгилде кээбир уруулук топтордун жок болуп кетишине, ал эми кээбир уруулук топтордун эл болуп калыптанышына алып келген, көптөгөн элдердин баалуулуктарынын жок болушуна жана ошол эле мезгилде кайра жаралышына жык толгон бир жарым миң жылдык мезгилди кучагына алган адамзат жашоосунун күзгүсү. [1]

IX-XI кылымдарда Орто Азияда өндүргүч күчтөрдүн бир топ алдыга карай өнүкөндүгү белгилүү. Ал гүлдөп өнүгүү отурукташкан элдин жаңы чаарбактарды, шаарларды пайда кылган да мурдагы шаарлардын кеңейип чыңдалышына эгедер болгон. Ошо доордо Орто Азияда бир топ калаа, шаарлардын чет жакасындагы тоо этектей орношкон чеп сепилдер, коргондор соода-экономикалык өнүгүү маалында көп эл жашаган, кербенчилер токтоп эс алып андан аары жол улай турган турактарга айланган. Ал турактар менен шаарлар тоо жакалай же капчыгайлардын ооздорунда жайгашып, кербен сарайлары болуп, соодагерлердин жолуна ыңгайлуу шарттарды түзгөн. [4]

Улуу Жибек Жолунун Түндүк, Түштүк жана Фергана деген негизги үч багыты болсо, алардын бардыгы Кыргызстандын аймагы аркылуу өткөн жана келип токтошкон.

Алсак Түндүк багыты- Чүй-Балыкчы-Ысык-Көл аркылуу Замя рабатынан Бинкетке (Ташкентке), Исфиджабга (Чимкентке), Таразга, Куланга (Луговая), Меркиге (Мекеге), Нузекетке (Кара-Балта), Невакетке (Красная речка айылына), Суябга (Ак-Бешим айылына) кетен. Андан ары кербендер Боом капчыгайы аркылуу Жар (Балыкчы) жана Барскоон шаарларына чейин жетишкен.

Ал эми Түштүк багыты- Мервден-Балхка, Кашкарга же Хотанга карай жол алып Термез, Аму дарыянын оң жээги аркылуу келип Алай-Эркеч-тамга туташкан.

Фергана багыты- Замядан-Исфарага, Сохко,Ошко кеткен. Ош соода жана жүктү (алмаштырып) ооштуруп жөнөтүүчү ири пункт болгон. Бул жактан кербендер эки багыт боюнча жөнөп турушкан: Мады айылынан-Чирчик-,Талдык ашуулары аркылуу Алайга, Иркештем; Тоң жана Жууку ашуулары аркылуу Барскоонго.[1]

Улуу Жибек жолунун тоомунда турган кыргыз элинин калыптынышында чоң ролду ойногон шаарлардын бири бул Ош шаары болгон. Ош шаары манилүү соода борбору эле эмес, Чыгыш менен Батышты бириктирген эл аралык, транзиттик дүң сооданы тейлөөчү, которуштуруп жөнөтүүчү, өткөрүүчү маанилүү жай да болуп эсептелген. Жер Ортолук деңизинин түндүк, түштүк жактарындагы адамзаттын алгачкы цивилизациялары жаралган Мисир, Рим, Багдад, сыяктуу шаарлардан чыккан кербенчилер Ошко келгенде, акыркы ашуунун түбүндө тургандай маанайлары ачыла дем алышып,ат-комдорун жаңылашып, азык-түлүктөрүн толукташып, анан Кашкарды көздөй сапар тартышкан. Батыштан, Түштүктөн келе жаткандар үчүн Ош Чыгыштагы кереметтердин өлкөсүнө киргизе турган эшик болсо, Кашкар тараптан чыккандар үчүн дүйнө жүзүнө ачылган каалганын милдетин аткарган.

Дүйнөдө Ош менен теңдеш шаарлар эсептелүү эле. Алар: Рим, Мисир, Багдад, Дамаск, Дели, Бейрут, Афины сыяктуу бир катар шаарлар.Демек, берекелүү шаарыбыз Жибек Жолунан бир нече кылымдар мурда жаралган. Бирок, анын өсүп-өнүгүп улуу Жибек Жолундагы эң маанилүү түйүндөрдүн бирине, Чыгыш менен Батыштагыларга белгилүү шаарга айлануусу биз сөз кылып жаткан мезгилге туура келет. Ал учурда Ош жер-жемиштердин баары өскөн берекелүүлүгү, абасынын жанга жагымдуулугу, төгөрөктүн төрт бурчуна таанылган зергерлери, усталары, Ак-Буураны жээктей салынган ондогон кербен сарайлары менен аты чыккан.Тарыхый булактарга караганда, шаардагы азыркы базар мындан эки миң жылдан ашык мурда түптөлгөн экен. Демек, ал базарды Александр Македонский да, Атилла да, Кытай династияларынын башкаруучулары да, Улуу Кыргыз каганатынын башкаруучулары да, Чыңгызхан жана анын тукумдары да, Амир Темир да аралап, даам татуусу толук мүмкүн. Андай гипотеза жасаганга толук өбөлгө бар. А түгүл Александр Македонский Арстанбаптын жаңгагын Ош базарынан көрүп, аны Грецияга алып барып көбөйтүп, грек жаңгагы деп дүйнөгө тааныткан деген версия бар. Ал эми Ош Улуу Моголдор империясын негиздөөчү Захриддин Бабур үчүн сүйүктүү кичи мекен болгон, ал “Бабур-Намесинде” Ош жана Ак-Буура, Сулайман Тоо жөнүндө эң сонун саптарды калтырган.[2]

Улуу жибек жолунун үч багыттары тең азыркы Кыргызстандын аймагындагы жана Орто Азиядагы көчмөн жана отурукташкан элдердин баарын бири – бири менен тыгыз байланыштырып, ошону менен бирге Чыгыш менен Батыштагы мамлекеттер менен дагы катнаштырып туруучу негизги жол болгон. Албетте, кыргыз эли да Улуу Жибек жолу аркылуу ар-бери агып турган соода иштерине активдүү катышышкан. Бул тууралуу IX-X кылымдардагы араб географ, тарыхчылары бир топ маалыматтарды калтырып кетишкен. Ал Истарки мындайча жазат: “Мавреннахрда Чыгыш элдеринен жана хирхиз элинен алынып келинген товар көп болот да анан ал башка өлкөлөргө да сатууга жүктөлүп жөнөтүлгөн”. Кыргыз жергесинен алынып келинген товарлар туралуу Ибн Хордадбекте да, “Худад ал-алам” китебинде да айтылат. Бирок бул Тянь-Шандык кыргыздардан же Енисейлик кыргыздардан алынып келинген деген так

маалымат жок. Анткени, ал кездеги араб жана перси авторлору кыргыздардын жерлери деп түндүк жагы деп Енисей боюнан тартып Түштүк тарабы Тянь-Шанга чейинки аралыкты айтышкан. Бул учур Енисей кыргыздардын саясий бийлигинин аябагандай күчөп турган мезгилине туура келет. Ошондуктан Кыргыз өлкөсүнөн келген мускус IX-X кылымдарда Мавреннахрга Тянь-Шандан да Енисейден да келиши толук ыктымал.[4]

IX-X кылымдарда Улуу Жибек жолунун тоомунан орун алган Тянь-Шандык кыргыздардын соодасы да жакшы өнүгүп турган. Тянь-Шань кыргыздарын жакшы билген (Худу ал-Алам) китебинин автору митип жазган. “Мына ушул өлкөдөн (кыргыздардан) аябагандай көп мускус, асыл баа терилери, кайың жыгачы жана хуту алынып келинет”. Кыргыздар менен башка мусулман элдеринин ортосундагы соода байланыштары тууралуу башка да бир топ тарыхый маалыматтар учурайт.[4]

Мына ушулардын баары Енисейлик жана Тянь-Шандык кыргыздардын эл аралык соода –сатык иштерине активдүү катышып келишкендерин ачыктап айгинелеп турат.

Улуу Жибек жолу жана анын Кыргызстандын аймагынан өткөн негизги багыттары Чыгыш менен Батышыты, “Түштүк менен Түндүктү” байланыштырып турган кербен жол өзүнүн бүткүл сырлары менен биригип, ошондогу кыргыз элинин жана жалпы эле Кыргыз жеринде жашаган уруу элдердин соода-экономикасынын жана маданиятынын салт-санаасынын, үрп-адат, каада-салтынын калыптанышында жана өнүгүшүндө аябагандай зор мааниге эгедер болгон.

Адабияттар:

1. **Чотонов, Ү.** Ата-Мекен тарыхы [Текст] // Бишкек 2018, С.44-49
2. **Абрамзон, С.** Киргизы и их этногенетические историка культурные связи. [Текст]// Фрунзе 1978
3. История Кыргызов и Кыргызстана. Бишкек. Кыргызстан тарыхы [Текст] //1995
4. Эн байыркы мезгилдерден 19-кылымга чейинки тарыхы.[Текст] // Бишкек, 1998
5. Ала-Тоо журналы. [Текст] // Бишкек 1989